

ROK KUNTNER

KAKO JE PRAVILNO: *PTOLEMEJ*, *PTOLEMAJ* ALI OBOJE?

COBISS: 1.04

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.32.1.11](https://doi.org/10.3986/JZ.32.1.11)

VPRAŠANJE

Pred kratkim sem pregledoval poljudni članek, kjer avtorica omenja astronoma *Ptolemaja*, to geslo lahko tudi najdemo v slovarju: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=ptolemaj>. Hkrati pa obstaja v slovarju izraz *ptolemejski*, za katerega piše, da se lahko nanaša na astronoma *Ptolemeja*: <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=ptolemejski>. Kaj je torej pravilno, *Ptolemej*, *Ptolemaj* ali oboje?

ODGOVOR

Da bi odgovorili na vprašanje, katera od navedenih oblik je priporočljiva, se moramo najprej poučiti o izvorni obliki imena in o njenem izgovoru v izhodiščnem jeziku.

Izvorno grško ime se glasi *Πτολεμαῖος*, prečrkovano *Ptolemaïos*. Po pravih klasične izreke stare grščine se ime izgovori kot [ptolemájos]. V poklasičnem obdobju grškega jezika je prišlo do glasovne spremembe dvoglasnika *αι* [aj] v [e] (poenoglašenje ali monoftongizacija),¹ in tako se je ime začelo izgovarjati kot [ptolemêos]. Tako se izgovarja tudi v novi grščini.

Rok Kuntner ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■
rok.kuntner@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0009-0007-4208-8273>

- 1 V tem oziru so bila nekatera narečja klasične dobe bolj inovativna kot druga. V bojojščini se je dvoglasnik *αι*, izvorno [aj], poenoglasil v [e] že v 5. stoletju pr. Kr., na kar sklepamo iz mešanja dvočrkja *αι* (prečrkovano *ai*) in črke *η* (prečrkovano *ē*) v narečnem gradivu, npr. zapis *χῆρε* (prečrkovano *chêre*) namesto *χαῖρε* (prečrkovano *chaïre*) 'bodi zdrav, pozdravljen'. V helenistični grščini, t. i. *koiné* (gr. κοινή, prečrkovano *koinē*), je do poenoglašenja [aj] v [e] prišlo šele v 2. stoletju pr. Kr. Na to spremembo lahko sklepamo iz množice ohranjenih dokumentov na papirusih iz Egipta. V zasebnih pismih in drugih dokumentih je obilno izpričano mešanje dvočrkja *αι* (prečrkovano *ai*) in črke *ε* (prečrkovano *e*), npr. *ἐκτέτατε* (prečrkovano *ektétate*) namesto *ἐκτέταται* (prečrkovano *ektétatai*) 'razteza, razširja se' (Rix 1992: 46). O tej in podobnih glasovnih spremembah, značilnih za helenistično grščino, se lahko (ob besedilnem zgledu) poučimo v Horrocks 2014: 117–120.

Ker je večina antičnih grških imen v slovenščino prišla po posredništvu latinščine, velja v tej zvezi omeniti tudi polatinjeno obliko *Ptolemaeus*. Podobno kot v grščini je tudi v poklasični latinščini prišlo do monoftongizacije dvoglasnika *ae* [aj] v [e].² Tako bi se ime *Ptolemaeus* v klasični izreki latinščine glasilo [ptolemájus], v poklasični pa [ptolemêus].³

Pri slovenjenju antičnih imen na stgr. *-os* oz. lat. *-us* omenjena končaja navadno odpahnemo, npr. stgr. Αἴσχυλος, prečrkovano *Aískylos* > *Ajshil* [ájshil]; lat. *Brutus* > *Brut* [brút]. O pravilih za prevzemanje iz obeh klasičnih jezikov se lahko poučimo v poglavju Prevzemanje iz posameznih jezikov *Pravopisa* 8.0,⁴ izčrpen seznam antičnih lastnih imen in njihovih ustaljenih oz. sistemsko priporočenih slovenskih ustreznic pa najdemo v priložniku Bronislave Aubelj *Antična imena po slovensko*.

V primeru stgr. Πτολεμαῖος, prečrkovano *Ptolemaíos*, oz. lat. *Ptolemaeus* je rezultat v slovenščini enak ne glede na to, ali ime prevzamemo neposredno iz grščine ali pa na osnovi polatinjene oblike. Razlika je zgolj v tem, katere od obeh izrek se držimo – po odpahu končaja *-os* oz. *-us* po klasični izreki dobimo podomačeno obliko *Ptolemaj* [ptolemáj], po poklasični izreki pa obliko *Ptolemej* [ptolemêj]. Obliki torej odsevata dve različni izreki grščine (oz. latinščine). Kot vzporednici se med drugim ponujata imeni *Fajdra* : *Fedra* (gr. Φαῖδρα, prečrkovano *Phaídra*, in lat. *Phaedra*) in *Ajol* : *Eol* (gr. Αἴολος, prečrkovano *Aiolos*, in lat. *Aeolus*).

SKLEP

Ker gre pri omenjenem helenističnem astronomu za osebnost iz antike, se priporoča prevzem z upoštevanjem klasične izreke stare grščine, torej *Ptolemaj*, tako tudi *Ptolemajci* (dinastija) in *ptolemajski*. Te oblike najdemo v SP 2001 – *Ptolemaj* in

- 2 Poenoglašenje *ae* [aj] v [e] se je začelo že v klasični dobi in je bilo, kot poroča Varon v razpravi *O latinskem jeziku* iz 1. stoletja pr. Kr., značilno za latinsko podeželje: »quod illic *fedus*, in Latio rure *hedus*, qui in urbe ut in multis A addito *haedus*« 'kar je tam (nam. pri Sabincih) *fedus*, je v Laciju na podeželju *hedus* 'kozliček', v mestu pa z dodatkom črke A kot v mnogih besedah *haedus*'. Glasovna sprememba je v klasični dobi izpričana tudi na kampanijskih napisih (mdr. v Pompejih), npr. *queres* namesto *quaeres* 'iščeš, potrebuješ' in tudi obratno *aet* namesto *et* 'in' (Meiser 2010: 62; Tagliavini 1998: 188). Poenoglašenje *ae* [aj] v [e] je bilo torej sprva omejeno na podeželsko govorico in manj formalne kontekste, končno pa se je v ljudski (vulgarni) latinščini povsem uveljavilo.
- 3 V ljudski (vulgarni) latinščini je nadalje prišlo do priličenja vzglasnega *p* v *t* (> **TOLEMEU(M)*) in poenostavitve podvojenega soglasnika na vzglasju (> **TOLEMEU(M)*), ponekod pa tudi do sozvočja samoglasnikov ali vokalne harmonije *o – e* > *o – o* (> **TOLOMEU(M)*). Iz tega izhodišča se je razvila italijanska oblika imena *Tolomeo*. O vulgarnolatinskih glasovnih spremembah kot izhodišču za posameznojezični razvoj v romanskih jezikih prim. Skubic 2002 in Tagliavini 1998.
- 4 Prim. pravila za prevzemanje iz latinščine (<https://pravopis8.fran.si/cms/ccws/926>) in stare grščine (<https://pravopis8.fran.si/cms/ccws/1229>).

ptolemajski – ter v *Velikem splošnem leksikonu* (1998), prevladujejo pa tudi v združenem korpusu metaFida. Oblike *Ptolemej*, *Ptolemejci* in *ptolemejski*, prevzete na podlagi poklasične izreke polatinjene oblike, so se uporabljale zlasti v preteklosti in se zato pojavljajo v nekaterih starejših leksikografskih priročnikih, npr. v *Leksikonu Cankarjeve založbe* (1998), kot prežitek pa tudi v sočasnem SSKJ2.

LITERATURA

- Aubelj 1997** = Bronislava Aubelj, *Antična imena po slovensko*, Ljubljana: Modrijan, 1997.
- ePravopis** = *ePravopis: Slovar slovenskega pravopisa*, 2014–, <https://www.fran.si>.
- Horrocks 2014** = Geoffrey Horrocks, *Greek: a History of Language and its Speakers*, Chichester: Wiley-Blackwell, 2014.
- Leksikon Cankarjeve založbe** = Ksenija Dolinar – Seta Knop (ur.), *Leksikon Cankarjeve založbe*, Ljubljana: Cankarjeva založba, ³1998 (¹1973).
- Meiser 2010** = Gerhard Meiser, *Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010.
- Pravopis 8.0** = *Pravopis 8.0: pravila novega slovenskega pravopisa za javno razpravo*, <https://pravopis8.fran.si/>.
- Rix 1992** = Helmut Rix, *Historische Grammatik des Griechischen: Laut- und Formenlehre*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1992.
- Skubic 2002** = Mitja Skubic, *Romanski jeziki*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za romanske jezike in književnosti, 2002.
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014 (¹1970–1991), www.fran.si.
- Tagliavini 1998** = Carlo Tagliavini, *Einführung in die romanische Philologie*, Tübingen – Basel: Francke, 1998.
- Veliki splošni leksikon** = Marija Javornik (ur.), *Veliki splošni leksikon 6: P–Rž*, Ljubljana: DZS, 1998.